

ΠΑΤΔΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑΣ

ΕΙΣ τὴν κυματόπληκτον ἀκτὴν τοῦ Ν. Φαλήρου, ἐν ἡμέρᾳ συννεφώδει, ἔξεπνε τῇ 14 Σεπτεμβρίου 1896 ἐν ἡρεμίᾳ δικαίου ὁ **Παῦλος Καλλιγᾶς**, τελείᾳ ἑκπροσώπησις τοῦ πνευματικοῦ θριάμβου.

‘Ως ἐπιστήμων, ὁ Καλλιγᾶς ἦτο ὑπέροχος ἀνατόμος τῶν νόμων. Ἐφάμιλος τῶν ἐν Γερμανίανομομαθῶν, ἕδρὸν κατέθηκε τὸ θεμέλιον τῆς ἐπιστήμης ἐν Ἑλλάδι διὰ τοῦ συστήματος τοῦ «Ρωμαϊκοῦ δικαίου», ἐνῷ ὁ βαθὺς κριτικὸς ἀπεκάλυψε καὶ ἀπελεύχανε τὰ παλαιά, τὰ ἀσαφῆ κείμενα τοῦ πολυδαιδάλου ἀστικοῦ δικαίου τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, μὲν τόσην τέχνην, ὥστε καὶ σήμερον ἔτι τὸ σύγγραμμά του ν' ἀποτελῇ κύρος ἐν τῇ νομολογίᾳ τῶν δικαστηρίων, ὑπέρτερον τῶν ἀμφισβήτουμένων πολλαχοῦ πηγῶν. Καὶ ἄλλοι εἰργάσθησαν μετὰ ζηλευτῆς προθυμίας εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ κατάστρωσιν τῆς ἐλλην. νομικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ τοῦ Καλλιγᾶς ἡ ἐργασία καταλαμπουμένη ἀπὸ εὐφυΐαν συνδυαζουμένην μὲ κοῖσιν, ἐπεβλήθη ἔξοχως εἰς τὴν δλῆγη κατεργασίαν τοῦ συστήματος, ὅπερ ὡς οίκοδομηματά τῶν νόμων, ἀνήγειρε μὲ νέαν ὅλως ἀρχιτεκτονικήν.

Εἰς τοὺς μελετητὰς τῶν νόμων εἶνε ἀρκούντως ἀντιληπτὴ ἡ δυσχέρεια, ἥτις κατὰ τὰ πρώτα ἔτη τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ωρίθουτο ποὸ τοῦ ἐπιστήμονος ἀπῆτει ἰδιορυθμὸν καὶ ἐπιμονὴν ἡ μελέτη καὶ ἐργασίας ἐπιστημονικοῦ καθεστώτος, ἐν χώρᾳ μόλις τότε ἀπελευθερωθείσῃ ἀπὸ καταθλιπτικῆς δουλείας.

Μ. Καλλιγᾶς

Τῆς εἰσαγωγῆς ταύτης τοῦ νομοθετικοῦ συστήματος σημαιοφόρος ὑπῆρξεν ὁ Καλλιγᾶς.

Εἰς τὸ σύστημα τοῦ «Ρωμαϊκοῦ Δικαίου» ὅπερ δὲν δύναται νὰ κατανοηθῇ ἐν Ἐλλάδι ἀνευ τοῦ ὀνόματος τοῦ Καλλιγᾶ, ἡ βαθύτης τοῦ συγγραφέως εἶναι τόσῳ μεγάλη, ὥστε πάντοτε ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐκρίθη ὡς στρυφόν. Δὲν εἶχε βεβαίως ὁ Καλλιγᾶς τὸ νεοελληνικὸν ὑφος τοῦ Παπαρρηγοπούλου, οὔτε τὸ ὡς αρχαῖον Ρωμαϊκοῦ συγχλητικοῦ ὀλιγόλογον καὶ οἰονεὶ ἀποφθεγματικὸν τοῦ Οἰκονομίδου. Ὁ Καλλιγᾶς γράψων, ἐνομοθέτει. Ἀπὸ τοιούτον δὲ βάθος σπουδῆς δὲν ἦτο δυνατὸν ἡ νὰ ἀνδρωθῇ μία τόσον ἀδοά εἰς κρίσιν καὶ εὐφυῖαν φυσιογνωμία, ἥτις ἐπ' ἐσχάτων μάλιστα ἀπετέλει μονάδα μέσω πληθύνος ἐργατῶν, ἀπ' ἐκείνου διανεζομένων ἀκτίνα φέγγους ἐπιστημονικού.

Οἱ Καλλιγᾶς δὲν κατέτριψε τὸν βίον, δὲν ἔξητελισε τὴν ἐπιστήμην εἰς τῶν Εἰρηνοδικείων τὰς ἔξωθύρας, οὔτε ἐν τῇ δικηγορικῇ στρεψοδικίᾳ ἐκόλασε τῆς μελέτης τὸν πολύμορφον ἀμητόν. Πειραιώσιθη, δόπι τὸν ἔτασσεν ἡ ὑπερτάτη ἀντιληψὶς τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας. Εἴς οὖ καὶ τὸ γόνητρον τοῦ κύρους τῶν γνωμοδοτήσεών του.

Τὸ Σύστημα τοῦ Ρ. Δ. ἦν ἀπαύγασμα τῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ παραδόσεών του, δι' ὧν ὑπῆρξεν εἰς τῶν θεμελιωτῶν τῆς νομικῆς Σχολῆς, ὑπερέχων καὶ δταν ἀκόμη ἥγλαίζον τὰς ἔδρας αὐτῆς ὁ Παπαρρηγόπουλος, ὁ Σαρίπολος, ὁ Οἰκονομίδης, ὁ Ράλλης, ὁ Ππάλλικας, ὁ Ἀργυρόπουλος.

* *

'Αλλ' ἡ διάνοια τοῦ **Παύλου Καλλιγᾶ** ἀνήσυχος, πνευματώδης, θετικὴ ἀλλὰ καὶ οργικέλευθος, ἔξελαμψε καὶ δταν τοῦ Κράτους αἱ πολιτικαὶ ἀνάγκαι τὸν ἔπειταν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ Κοινοβούλιον. Ἐτίμησε, βουλευτής Ἀττικῆς ἐκλεγθεὶς, τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα τὸ δόλονέν δυστυχῶς ἐκπίπτον, τὸ δὲ προεδρεῖον καὶ τὸ βῆμα τῆς Βουλῆς κατέστησεν ἑστίας πνευματικῶν ἔξαρσεων. Τὸ χαριέστατον, τὸ σπινθηρόδολον σκῶμμα τοῦ Καλλιγᾶ ἀκόμη περίπταται εἰς τὴν αἰθουσαν τῶν συνεδριάσεων. Πόσοι δὲν ἐδέχθησαν τὸ βέλος τῆς εἰρωνείας του, ἀνίκανοι νὰ τὸ ἐπαναστρέψουν αἰχμηρόν, ὡς ἔξηκοντισθη.

'Ως ὑπουργὸς — διότι καὶ αὐτὸ τὸ ἀξίωμα ἔξύψωσεν ὁ μετριοπαθῆς πολιτευτῆς — ἐτήρησεν ἀξιοπρεπειῶν σπανίαν κατὰ τοὺς σημερινοὺς γρόνους τῆς κομματικῆς ταπεινώσεως. Καὶ δταν ἐδεὶ δτι τὸ πολιτεύεσθαι ἐν Ἐλλάδι εἶναι ἀργολεσχία, ἀρμόζουσα μόνον εἰς τοὺς ποδῶκεις καὶ εἰς τοὺς συμφεροντολόγους, ὁ Καλλιγᾶς ἀπεμακρύνθη τῆς πολιτικῆς, ἀποσυρθεὶς εἰς τὰ βάθη τῆς διοικήσεως τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, ἥτις οὐκ ὀλίγας δρεῖται εἰς αὐτὸν μεταρρυθμίσεις.

* *

'Αλλὰ καὶ εἰς τὴν φιλολογίαν ἔδρασε κατὰ τοὺς νεανικούς του γρόνους ὁ Καλλιγᾶς. Τὸ πρῶτον ἐλληνικὸν μυθιστόρημα — ὁ «Θάνος Βλέκας» — εἰς αὐτὸν ὀφείλεται. Τὸ μυθιστόρημα ἐκείνο τοῦ μετριόφρονος τεγνίτου τῆς ἐλαχρᾶς φιλολογίας παραμένει καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπόδειγμα εἰς τὸν θέλοντα νὰ γράψῃ μυθιστόρημα. 'Οταν τὸ ἔγραφε, κάτι τι θά τῷ ἔλεγεν ἐνδομύγως δτι καὶ ἔκει ἔνθα δὲν ησχολήθη συστηματικῶς, πρωαρίσθη ἀπὸ τῆς πολυσχιδοῦς αὐτοῦ ιδιοφυΐας νὰ παράσῃ πρότυπον.

'Αλλὰ μήπως αἱ 'Ιστορικαὶ Μελέται τοῦ **Παύλου Καλλιγᾶ**, αἱ εἰς περιοδικὰ δημοσιεύματα πρὸ τριακονταετίας δημοσιεύεισαι, καὶ ίδια αἱ τῶν Βυζαντινῶν γρόνων μελέται, δὲν εἶναι πολύτιμοι, δὲν φωτοβολεῖ καὶ εἰς αὐτὰς τὸ πνεῦμα, ἡ καὶ ἔξοχὴν χαρακτηριστικὴ τοῦ Καλλιγᾶ ιδιότης;

* *

'Ως ἄτομον ὁ **Παύλος Καλλιγᾶς** πολλοὺς θριάμβους ἤριθμει. Τύπος ἀκεραίου χαρακτῆρος, ἀντελγάθη τὸν βίον ἀρκετὰ σοφῶς. 'Ο σοθαρός, ὁ ἄκαμπτος

μελετητής τῶν νόμων μετεβάλλετο διὰ μιᾶς ἐν αἰθουσῃ εἰς λιγὸν οὐμοριστήν. Τὸν ἀπηγόρων καὶ ὁ ἑλάχιστος θροῦς ἐσθῆτος, καὶ ἐνέψυχοῦτο ἀπὸ γλυκὺν δεσποίνης ὀφθαλμὸν ὁ αἰμύλος ὄμιλητής, σκορπίζων γέλωτας καὶ εὔθυμίαν.

’Αλλ’ ὅτι δὲν θὰ κατόρθωντε ποτὲ τὸ πνεῦμα, τὸ κατόρθωσεν ὁ θάνατος. Καὶ ἔξεμηδένιστε τὸ σῶμα, ἵνα αποθανατίσῃ ἐν ὄνομα. Διότι καὶ νεκρὸς ὁ Καλλιγάτης θὰ ζήσῃ ὅσον καὶ ζῶν. Ὅταν ἔκλεισπον αἱ μεγάλαι προσωπικότητες, τότε διαγράφονται εὐχρινέστερον καὶ λατρεύονται περισσότερον. ’Εφ’ ὅσον κατέχουν τὸ μικρὸν μέρος ἐν τῷ γῇ — καὶ ὁ βραχύσωμος Καλλιγάτης κατεῖχε ἑλάχιστον, μικροσκοπικὸν — ἐφ’ ὅσον ζοῦν καὶ κινοῦνται, ἀπλῶς ἔκτιμῶνται. Οἱ θαυμασμὸς βλαστάνει συνήθως ἐπὶ τοῦ τάγου.

’Ενεκρώθη ἔξαντληθεὶς ἀπὸ τὰ ἔτη καὶ τοὺς κόπους. Ἡ ἀγωνία τοῦ σώματος δὲν ἔθιξε τὸ ἀτάραχον ἐκεῖνο πνεῦμα, περὶ δὲ συνυφάνθη ἐπιστημονικοῦ βίου κόσμου ὅλος.

Πικρὸς κλῆρος! Ἀπό τινος ή Ἐλλὰς περιδέης θάπτει τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς ἀπεργομένους χωρὶς ν' ἀφίνουν καὶ τοὺς ἀντικαταστάτας. Οἱ **καλλιγάτες** ἀπέθανεν, ἀλλ’ εὑρετε δεύτερον Καλλιγάτην κατὰ τοὺς χρόνους αὐτούς, καθ' οὓς ἔλαχεν ἡμῖν τὸ θλιβερὸν προνόμιον τῆς ἐπὶ πατραγαθίαις μόνον ἐγκαυγήσεως!

K.

ΤΙΜΩΡΙΑ*

Ἐψὲς ἀπὸ τῆς μάνας του τὸ χέρι
‘Ασπάζει τ’ ἀσημένιο τὸ κουτάλι;
Εἴγε θυμό, κ’ εὐθὺς μοῦ καταφέρει,
Κρατῶντας το, ἔνα γτύπο ‘ς τὸ κεφάλι.

’Ακοῦτ, ἐκεῖ! — ‘Σ αὐτὸν τὸν κατεργάρη
‘Ωρκίσθηκα πῶς θὰ τὸν τιμωρήσω.
’Άλλ’ ή μαμά του γάρι! — λέγει — γάρι!
Παρακαλεῖ για νὰ τὸν συγχωρήσω.

‘Ωρκίσθηκα — τῆς λέγω — ‘ς τ’ ὄνομά του!
Τὸν δρόχο νὰ γαλάω δὲ συνηθίζω . . .
Τὸν παίσων τραβηγχτὰ ἀπὸ τὴν μαμά του,
‘Σ τὴν ἀγκαλιά μου εὐθὺς τὸν φυλακίζω.

Τὸ πρόσωπον ὁλοκόκκινο γυρίζει:
Τὸ μάτι του θωρεῖς μεμιῆς ν’ ἀνάψῃ —
Νά· τούτη ή τιμωρία — τοῦ λέω — σ’ ἀξίζει:
’Απ’ τὰ φιλιά τὸν ἔκαμα νὰ κλάψῃ.

(Ἐν Ζακύνθῳ, Αὔγουστος 1893)

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΑΡΤΖΩΚΗΣ

* Εξ ἀνεκδότου σειρᾶς ποιημάτιων εἰς τὸ βρέφος μου. Τοῦτο, γεννηθὲν τὴν 25 πρὸς τὴν 26 Ἀπριλίου, ἐν τῇ ὄδῳ «Φωσκόλου», ἔλαβεν, ἅμα τῇ γεννήσει, τὰ προσφιλῆ τῇ οἰκογενείᾳ ὄνόματα: Λουδοβίκος - Καΐσαρος.